

TANULMÁNYOK

AZ ÉN VALLÁSOM

Bevezető gondolatok

A vallásban én egy olyan gondolat-rendszert keresek, amely szerintem értelmet ad az életnek és a mindenségről való tapasztalatomban összefüggést, rendet teremt; ugyanakkor életutat is sugalmaz, mely az egész ember kötelezettségét vagy kategorikus imperativusát foglalja magában. A következtetés, melyre jutottam és a rendszer, amit kialakítottam, messze van attól, hogy teljes legyen; az sem kétséges, hogy sok oldalról támadható. Nem eredeti, befolyásolták mindazok, amiket nekem tanítottak és azok a gondolkozási módszerek, amelyekben felneveltek. Bevallom, nem lehetek megelégedve vele, éppen ezért állandóan vizsgálom és alakítanom kell, de mindezek ellenére mégis érték számomra, ami által élhetek. Tudom, hogy ez a vallás nem jöhet ellentétbe egyetlen tudományosan bebizonyított ténnyel sem és összhangban kell állania lelki világom minden megnyilvánulásával: szellemi, érzelmi és értelmi, valamint belátással és ötérzékkemmel. Éppen ezért vallásom kifejezési formája: költői és logikai.

Baptistának születtem és neveltek. De serdülő éveimben már elszakadtam a baptista egyházközségtől, mivel növekvő értelmi és más irányú érdeklődésemet már nem tudta kielégíteni. Az istentiszteletek látogatását azonban tovább folytattam szülővárosom különböző felekezeteinek templomaiban. Gondolkozásomat ebben az időben B. Shaw és H. G. Wells művei befolyásolták a vitalizmus, vagy a teremtő fejlődés irányában. Majd egészen véletlenül egy unitárius templomot látogattam meg és unitárius istentiszteleten vettem részt. A lelkész személyiségének varázsa megragadott. Az unitáriusok között olyan közösséget és légkört találtam, mely számomra teljes szabadságot biztosított az igazság keresésében és olyan istentiszteletről gondoskodott, melyet lelki életem és a világ iránti csodálatérzésem és tiszteletem kívánt.

Az egyetlen modern nyelveket tanultam. Majd teológiai tanulmányokat folytattam és unitárius lelkészi oklevelet szereztem. Nyelvi ismereteim gyarapítása, teológiai tanulmányaim és lelkészi szolgálatom annyira igénybe vettek, hogy nem lehettem tudós. Éppen ezért írásom iránt különleges igényt nem támasztok. Én csupán kifejtem: számomra mi a vallás, úgy, amint az éveken át kialakult bennem s melyet tapasztalat és elmélkedés által tökéletesítettem.

Isten

„Isten“ szóval jelölöm azt, akiben „élünk, mozgunk és vagyunk“. Istenélményemre egyedül alkalmas jelző a „szellemi“, bár sok nehézségem van ezt a fogalmat magamnak vagy másoknak kielégítő módon meghatározni. Hivatkozhatnám a „valóság“-ra is, de ennél tágabb és prózaibb szót alig lehetne találni. „Isten“ az egyetlen főnév, mely rendelkezik minden kívánt tulajdonsággal, bár ennek sok nagyományos és történelmi mellékértelmét elhagytam.

Hogyan jutottam Isten ismeretére? Isten megismerésére vezettek: felkészültségem, nagy vallásos látnokok és tanítóim tapasztalatai és mindenekelőtt a zene, költészet, a természettel való közösségem, valamint értelmi, erkölcsi és szellemi tevékenységem. Mivel én és minden létező Istenben bírjuk létünket, valamilyen értelemben Isten kellett, hogy „adja“, „teremtse“ vagy „okozza“ az életet és minden dolgot. Ezenfelül az emberi természet egészt — mely teljességében egyetlen, legalábbis ezen a bolygón, és minden más faj fölé emel, s melyet személyiségnek nevezünk — elkerülhetetlen számomra, hogy ezt a legmagasabbrendű minőséget bele ne foglaljam Istenbe. Hogy vajon ez egy „fejlődő személyiség“-e, amint Samuel Alexander nevezte, amely nem létezett a homo sapiensben való kialakulása előtt, vagy amint egy régi hindu mondás kifejezte: „Isten alszik a kőben, lélegzik a növényben, álmodik az állatban és fölébred az emberben“, bevallom, nem vagyok felkészülve, hogy erről elmélkedjem. Elfogadom a hindu mondás használt képet, mint Isten „alkotásain“ át megvalósuló ön-kinyilatkoztatásának különböző színvonalú hasonlatát. S bár veszélyes dolog logikai konklúziókat vonni költői kifejezésekből, mégis érzem, hogy szabályszerűen járok el, amikor azt állítom, hogy Isten személyisége a vele való kapcsolatomra nagy jelentőséggel bír. Ebben a vonatkozásban Isten személyisége hatálytalanítja a „világegyetem“ vagy a „valóság“ használatát. Itt, ezen a ponton jelentkezik a mély különbség az Istennel való kapcsolatomban és a világegyetemhez való viszonyomban, melyben nincs személyiség. Ezért nem tudom Istent egyenlővé tenni vagy azonosítani a világegyetemmel. A világegyetemet csak úgy tudom nézni, mint Istennek „kifejezését“, vagy „öltözetét“. A további különbség Isten és az emberrel való kapcsolatomban az ember teremtettségén alapszik (von Hügel kifejezése). Máskülönb a kettő között szoros hasonlóság áll fenn, mely lehetővé teszi, hogy az emberi kapcsolatok köréből vett hasonlatok segítségével kifejezhessük az isteni és emberi kapcsolatát. Jézus úgy írta le Istent, mint „Atyát“, képletesen és költőileg így értette őt, a foga'ommal járó minden korlátozás nélkül (a „szülő“ esetében ugyanis hiányzik az „atyához“ hasonló érzelmi kapcsolat). Az „Atya“ elnevezésnél jobbat azóta sem tudtak alkotni.

Ember

Az ember természeténél fogva „Isten gyermeke“. Természete szellemi: ez képesíti őt arra, hogy felfogja az igazságot és szeretetet, alkossa a szépet, keresse és cselekedje a jót, egyszóval: értékítéleteket alkosson és

azok fényénél cselekedjék. Hasonló ez a megörökítő és közlő képességéhez (írás, beszéd), mely megkülönbözteti az embert minden eddig ismert élőlénytől. Amennyiben értékítéletet tud alkotni, az ember szabad. Az igazság felfogása, a jó és a szép értékelése lehet viszonylagosan fejletlen vagy körülményeinek és természetéből származó ösztöneinek befolyása következtében homályos. Az ember cselekedete hasonlóképpen befolyásolható. De akaratának az a cselekedete, mely értékítéletéből származik, minden esetben szabad. Ebben gyökerezik a bűn lehetősége is, mert a bűn nem más, mint elutasítása annak, hogy az ember a legmagasabb értékekkel összhangban cselekedjék. Ez az elutasítás történhetik megfontolás vagy olyan befolyások eredményére, melyek az ember választása felett akarnak uralkodni.

A bűn nem a cselekedet önmagában véve, hanem a benne levő hajlam (diszpozíció), amely elindítja a cselekedetet. A szellemiség szempontjából különböző embereket ismerünk a látnokok és szentektől el egészen a vad és perverz emberekig, akik különböző időben mind különböző szellemiségi színvonalon cselekednek. Minden ember bűnös, de viszont sokan alkalomadtán mint szentek vagy szentekhez „csaknem hasonló“ módon cselekednek. Minden ember szellemileg annyira összetett, mint amennyire összetett testileg. Túlzott egyszerűsítés tehát azt állítani, hogy az ember természeténél fogva jó vagy rossz. Meggyőződésem, hogy megvan a képessége szellemileg fejlődni, úgy is mint egyén és mint faj, de nem gépiesen vagy elkerülhetetlenül, hanem csak folytatólagos, állandó törekvés által.

Ha Isten olyan, mint amilyennek leírtam és kapcsolata velünk emberekkel olyan, mint ahogy én felfogtam, akkor ő segít nekünk, ha mi hajlandók vagyunk segítségét elfogadni. Isten azonban szabad akaratunktól nem foszt meg. Ő céljának megvalósításában — mivel személyisége van, célja vagy céljai is kell hogy legyenek, igazi személyiség enélkül elképzelhetetlen — nem kényszerít minket, mert ez személyiségünk megtagadása lenne, kivéve, ha mi sértjük meg világegyetemének törvényeit, amikor is hordoznunk kell cselekedetünk következményeit.

Isten arra hív minket, hogy legyünk az ő szabad és önkéntes munkatársai.

Kijelentés

Isten célját a kijelentés útján ismerjük meg. Hogyan történik ez az isteni kijelentés?

A személyiség komplex tevékenység, melynek különböző összetevői: az értelem, ítélet, képzelet, emlékezet, belátás, akarat, érzelem, lelkiismeret, tisztelet stb. Hiszem, hogy az ember éppen e komplex tevékenység segítségével tudja felfedezni, feltárni és megérteni a valóságot, amelyben él, és megmagyarázni Isten célját. A személyiségen keresztül jelenti ki Isten önmagát és célját. Felkészültségem az Istenhez való közeledésnek egyik útja, a másik a látnok, a próféta tevékenysége. Részleges utak ezek, de mind törvényesek és jogosak.

A nagy vallásos géniuszok hátrahagyták nekünk útmutató meglátásaikat, melyek bár gyarlók és részlegesek, mégis inspirálók és meggyőzők.

Az ők szellemi öröksége található meg a különböző vallások szentkönyveiben. Bár én a keresztény Bibliát ismerem legjobban, mégis értékelem és tisztelem más vallások szentkönyveit is. Abszolút tekintélyt azonban egyiknek sem tulajdonítok, hanem lelki ítélőszékem döntése alapján tisztelem. Ugyanakkor alázatosan elsimerem a szentkönyvek szerzőinek, ezeknek a szellem-óriásoknak nagyságát. Ezek közül számomra Jézus a legíőbb, aki a legteljesebb mértékben részese annak az isteninek, amely különböző mértékben megtalálható minden embernél. S bár legtöbb tanításának hasonlóságával máshelyen is találkozunk, mégis ő az egyedüli, aki a vallás alkotó alapelveit összegyűjti, önfeláldozó és becsületes életével pedig azoknak formát és lényegét ad. Engem vonz a jézusi tanítványosság és elégedetten s alázatosan nevezem magam kereszténynek. Természetesen ez nem jelenti azt is, hogy elfogadom a kereszténységgel kapcsolatos dogmákat. Így pl. nem tudom Jézust azonosítani a hitvallások Krisztusával, aki: „az Atyától nemzetett minden időknek előtte, világosságból való világosság, igaz Istenből való igaz Isten: nemzetett, nem teremtettt; egy lény az Atyával“ (niceai hitvallás).

Jézus meggyőződésem szerint kinyilvánítja Istent, vagyis Isten természetéből többet tár fel, mint amennyit ismertek előtte; ő is részese ennek az isteni természetnek anélkül, hogy az benne a maga teljességében megtestesülne. S bár korának embere, mégis szellemi nagyságával az emberiség fölé emelkedik. Engem hidegen hagynak a személyéről szóló tudósítások csodás elbeszélései; ezek számomra nemcsak hihetetlenek, hanem jelentéktelenek is. Jézus az én értelmemhez, lelkiismeretemhez és szívemhez szól, ez pedig elégséges nekem.

Testvériség

Az embernek kapcsolata embertársaihoz döntő fontossággal bír valóságomra. Ezzel kapcsolatban utalok Jézus mondásaira, melyek közül a következő kettő summázza egész tanítását is: „Szeressed azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és teljes erődödből.“ Ez az első parancsolat. A második pedig hasonló ehhez: „Szeresd felebarátodat, mint magadat“ (Mk 12, 30—31). Ha Isten az, akinek én felfogom, akkor így imádkozom hozzá: „Isten, aki a Téged ismerő értelem világossága, a Téged szolgáló akarat ereje, a Téged szerető szív öröme vagy, add, hogy ismerjünk, igazán szeressünk és úgy szerethessünk, hogy teljes odaadással szolgálhassunk Téged.“

Ha az ember kapcsolata Istennel olyan, mint ahogy én értem, akkor az emberi lényeket elszakíthatatlan kötelékek fűzik egymáshoz. S ha Istent legkifejezőbben „mi Atyánk“-nak nevezzük, akkor mi egymásnak testvérei vagyunk, és mindaz, ami ezt a testvériséget akadályozza, nemcsak gonosz, hanem az emberi életnek ellensége is, mivel az emberi élet csak közösségben lehetséges. Jézus példázata szerint a tékozló fiú minden akarat és elválasztó távolság ellenére sem szűnt meg továbbra is apja fia lenni. És amikor magához tért s hazament, atyja mint fiát fogadta vissza. Hasonlóképpen, ha mi emberségünknel fogva Isten gyermekei vagyunk, nem szakíthatjuk meg emberi kapcsolatainkat, bármennyire is vétkezünk ellene.

Napjainkban s nemzedékünk életében a világ annyira a kölcsönös függést mutatja, hogy a „felebarát“ fogalma mind több és több, a távol-ság által elválasztott emberi lényt fog össze. Ugyanakkor azonban a rombolás fegyverei is mind hatékonyabbá válnak, úgy, hogy a háború az egész emberi faj megsemmisítésével fenyeget. A testvériség egy olyan személyes kapcsolat, melyet a nyelv korlátai akadályoznak. Ezért tanultam meg az eszperantó nemzetközi nyelvet, melynek segítségével személyes érintkezésbe kerülhetek bárkivel nemzetiségre és nyelvre való tekintet nélkül.

A felebarát iránti szeretetem, személyiségének tisztelete és jólétére irányuló kívánságom elsősorban a hozzám legközelebb állók felé kell hogy irányuljon. Ha ugyanis nem tudok velük békében élni, akkor nem remélhetem a békességet azokkal, akik különböző szokások és hagyományok képviselői. Én nem szeretek és nem tudok minden személyt úgy szeretni, mint ahogy a hozzám legközelebbieket és számomra legkedvesebbeket, vagy barátaimat szeretem. De ennek ellenére kell és lehet közöm, érdeklődésem irántuk, ahogy John Donne mondja: „Egy ember önmagában nem lehet sziget. Minden ember része földünknek, része az egésznek. És ha csak egy göröngyöt is elmos a tenger, Európa ezzel kisebb lesz. Ennek a göröngynek pusztulása annyi, mintha barátod, testvéred, vagy saját házad semmisülne meg. Minden ember halálával fogyatkozunk, mivel az emberiség részei vagyunk. Soha nem tudjuk, hogy kiért szól a harang. Én hiszem, hogy az emberért harangoznak, mindnyájunkért szól a harang, mindig és mindenütt.“

Bármennyire is nehéz, meg kell próbálnom megvalósítani a testvériséget és amennyire csak tudok erre építeni.

Örökélet

Isten és az ember természetéből következik, hogy Isten örök életének mi is részesei vagyunk. Az örökélet egyike azon szavaknak, melyet a logika lenéz és amely nélkül a költészet nem létezhetik. A lét alapja örökkévaló kell hogy legyen. Ha a lét eredetét nehéz felfogni, a lét megszűnése felfoghatatlan. A dolgok megszűnhetnek létezni, de az, ami létüket adta, soha nem semmisülhet meg. Az isteni természetben való osztályrészsünk elválaszthatatlan az örökkévalóságtól. Ez nem csupán folytonos létezés, hanem egy minőségi és mennyiségi valóság is, melyet jelen életünkben a „földön“, valamint az „élet utáni“-ban tapasztalunk.

Hogy mit jelent az örökélet, erről elmélkedhetünk, de soha teljesen meg nem értjük. Az örökélet magába foglalja mindenesetre, hogy tesszünk, amely szétbomlik, csak egy „helyhez kötött lakóhely“, és hogy van valami belőlünk, ami folytatódik, tovább él. Ezzel kapcsolatban használhatom a hagyományos „lélek“ vagy „szellem“ szót, anélkül, hogy pontosan tudnánk, mit jelentenek. Én azonban biztos vagyok abban, hogy igazságot fejeznek ki.

Egyház

Az egyház számomra lényeges intézményt jelent. A vallás több, mint amit az ember a lélek magányában cselekszik, mert senki sem sziget önmagában. Az emberek mindig igénylik felebarátjuk társaságát, baráti kapcsolatot, kölcsönös bátorításért és lelki indításért.

Az egyház emberi intézmény s mint ilyenek nem tudok isteni, felsőbbrendű tekintélyt tulajdonítani, mint ahogy a dogmakereszténység teszi. Mint emberi intézmény századok bölcsességének és meglátásainak hordozója s közvetítője; ez az a cél, amelyért létezik. Mivel az egyház hagyományt foglal magában, segíthet engem, hogy a vallásban jelentkező szélsőséges individualizmus szeszélyeitől őrizkedjem. Az egyháznak mind ezért hűséggel és tisztelettel tartozom.

Hiszem, hogy „Isten anyaszentegyháza“ a múlt idő és változó tér ellenére, minden évszázadban és a faj életében láthatóvá válik; hogy a különböző nevek és fogalmak alatt az egyház a láthatatlan „Egy Jelenlőt“ imádja, csendben vagy zsoltárral.

Ehhez a láthatatlan egyházhhoz tartozom a világon élő vallásos emberekkel együtt, bár egyes vallásos cselekményt és hitfelfogást nehezen, vagy éppen nem tudok elfogadni. A keresztény egyház évszázadokon át Jézus kijelentéséből sokat megtartott, de meg is rontott, és őt istenségre emelte, melyet nem tudok elfogadni. Mindazonáltal ehhez az egyházhhoz tartozom, mivel a kereszténységben születtem és nőttem fel. Mégis teljes hűséggel ahhoz a szervezethez tartozom, mely unitáriusnak nevezi magát. Ez az egyház a vallásos gondolkozásban szabadságot és életet ad, elkötelez az igazság, jóság és szépség követésére azzal a fegyelemmel, amely nélkül ez a követés eredménytelen. Enélkül a vallás számomra csak ámitás lehet. Az unitárius egyház tudom, távol van attól, hogy tökéletes legyen; jóléte tőlem és mindazon társaimtól függ, akik értékeljük célkitűzéseit és szolgálatát. Ezeket én annyira értékelem, hogy ennek az egyháznak lelke lettem, s ha nem így döntöttem volna, akkor is hivatva érezném magam, hogy támogassam ezt az intézményt lakóhelyemen lévő bármelyik egyházközsége útján.

*

Íme ezt jelenti a vallás számomra. Az ember legfőbb szellemi örökségének mélységét és nagyságát A. N. Whitehead így foglalta össze:

A vallás annak a látomása, ami a közvetlen dolgok múltó változásán túl, mögött vagy benne van; valami, ami valóságos és mégis megvalósulásra vár; valami, amely egy távoli lehetőség és mégis a legnagyobb a jelenlegi tények között; valami, ami értelmet ad mindannak, ami elmúlik és mégis az értelem számára megfoghatatlan; valami, amelynek bírása a végső jót jelenti és mégis elérhetetlen; valami, amely a végső eszmény és teljes egészében meg nem valósítható.*

KENNETH TWINN

* Megjelent az *Essays in Unitarian Theology*. Edited by Kenneth Twinn, M. A. The Lindsey Press, London, 11—22. c. kiadványban. Rövidített szöveg, fordította dr. Erdő János.

HITTANI PROBLÉMÁK

A hittan központi kérdése a kijelentés és a hit.

1. A kijelentés olyan isteni valóság, mely a vallásos ember számára személyes élmény alakjában válik aktív hatóerővé. Isten kijelentése számunkra progresszív és dinamikus; nem lezárt történeti tény, hanem folytatólagos valóság, mely ma is történik s a jövőben is történni fog a végtelenségig.

A progresszív kijelentéssel kapcsolatban felmerül az a kérdés, hogy vajon a folyton fejlődő vallásos élet nem fogja-e idővel túlhaladni magát a jézusi kereszténységet? Ezt a kérdést feltehetjük ebben a formában is: Vajon a kereszténység tökéletes-e, tehát abszolút vallás-e, vagy pedig a *kereszténység is egyik formája* a vallásos hitnek? Ez a kérdés heves vitákra adott alkalmat, ma azt hisszük, hogy talán örökre le van zárva. Amióta tudjuk, hogy a hit lényege nem az elmélet, hanem az élő hit, s következőleg nem az, hogy melyiknek van precízebbül kidolgozott hittana, hanem az, hogy melyik tudja az Istennel való létközösségét bizonyosabbá tenni, azóta nem beszélünk a vallásoknak, illetőleg a hitelméleteknek abszolút, egyedül üdvözítő formájáról. Tehát a kereszténységnek abszolút voltáról sem. Igaza van Lessing gyönyörű példázatának: nem az a fontos, hogy a csodatevő gyűrű valakinek a birtokában legyen, hanem az a fontos, hogy ki-ki úgy éljen, mintha az igazi gyűrű nála volna. Tehát a kereszténységre nézve sem az a fontos, hogy abszolút vallás-e, vagy nem, hanem az a fontos, hogy aki Jézus követője, csakugyan legyen Istennek alázas, engedelmes gyermeke. Ekképpen kerül unitárius értelmezés szerint a progresszív kijelentésbe a mechanikus (vagyis könyv alakban, gépiesen diktálva történt) kijelentés helyére a dinamikus kijelentés, amely nem megváltozhatatlan természetfölötti igazságokat tartalmaz, hanem az Isten és lélek közösségéből eredő belső impulzust, ami a hívő ember számára végeredményében egész vallás-erkölcsi érzületét és életfelfogását jelenti. Ilyen lelkülete volt a bibliai nagy személyiségeknek, prófétáknak, Jézusnak és az apostoloknak. Most már mi, unitáriusok, a Bibliát csak abban az értelemben tartjuk isteni kijelentésnek, amely szerint ezen nagy vallásos személyiségekről olyan hatalmas és életformáló erőt őrzött meg, amely lényege és hatása szerint minden más ilyen erőnél elsőbrendű.